

גדר מלאכת מחשבת לשיטת רש"י

ראשי פרקים

פתיחה

- א. "מלאכת מחשבת אסרה תורה" - הצגת הסוגיא
- ב. "כהררין התלויין בשערה"
- ג. "מלאכת מחשבת" - הביטוי והגדרים הנובעים ממנו
- ד. מלאכת מחשבת - מעורבות האדם במלאכה

פתיחה

הגמרא קוראת על הכלל "מלאכת מחשבת אסרה תורה" את התואר "כהררין התלויים בשערה". ובאמת דומה העיון בסוגיא זו להעפלה על גבי הררים נישאים, שקשה לעמוד על המשעול התלול המתפתל אל פסגתם. אך רש"י, לעיתים ברמזי לשונות דקים, בשינויי סגנון והגדרות, מוביל אותנו בבטחה, כמורה דרך מיומן, אל דרכו המיוחדת בסוגיא. במאמר זה אנסה לבאר את הגדר "מלאכת מחשבת" בסוגיות השונות בהן הוא נזכר, ואת התפרטות הדינים הנובעים ממנו. (מאחר שקצרה היריעה לא אוכל להרחיב כאן במהות כל גדר וגדר בפני עצמו אלא רק לסלול בראשי פרקים את הדרך לכך, ואידך זיל גמור). מתוך כך תתבאר הבנה עמוקה ורחבה יותר של גדר "מלאכת מחשבת אסרה תורה", והתפלשותו בהררי הדינים המתפרטים.

א. "מלאכת מחשבת אסרה תורה" - הצגת הסוגיא

המקור לדין "מלאכת מחשבת אסרה תורה" הוא בגמרא במסכת חגיגה (דף י:):

"מתני' ... הלכות שבת חגיגות והמעילות הרי הם כהררים התלויין בשערה, שהן מקרא מועט והלכות מרובות".

ובגמרא שם הקשו "הלכות שבת מכתב כתיבן!" ומדוע אומרת עליהן המשנה שהן "מקרא מועט"? והעמידה הגמרא בכדר' אבא, גבי החופר גומא בשבת ואינו צריך אלא לעפרה, דפטור עליה - לר' שמעון משום מלאכה שאינה צריכה לגופה, ולר' יהודה משום מקלקל. וביאר רש"י שזו מלאכה

¹ הכותב הוא בוגר הישיבה ור"מ בישיבת נווה דקלים.

שאינה צריכה לגופה - "שאינו צריך לבנין זה" (ד"ה "שאינה צריכה לגופה"), וכן "לא נתכוון לה לבנין זה" (ד"ה "מלאכת מחשבת"). היינו - נקראת מלאכה זו מלאכה שאינה צריכה לגופה, כיוון שהאדם העושה את המעשה מודע לכך, ואף מתכוון לעשותו, אלא שאינו מתכוון לפעול בכך את גוף המלאכה, כגון זה שאינו מתכוון לפעול פעולת בנייה אלא לתוצאה אחרת של החפירה - הוצאת העפר. (להבדיל מ"דבר שאין מתכוון", שהאדם לא מתכוון למעשה שגורם את המלאכה - הגורר מיטה אינו מתכוון כלל למעשה החריצה בקרקע, ולעומתו החופר גומא מתכוון למעשה החפירה אך לא לגוף המלאכה - הבנין, אלא לתוצאה אחרת של המעשה - העפר).

וסיימה הגמרא שם - "מאי כהררין התלוין בשערה? מלאכת מחשבת אסרה תורה, ומלאכת מחשבת לא כתיבא". מדין זה, שמלאכת מחשבת אסרה תורה, נלמדים כידוע דינים רבים - פטור מתעסק, דבר שאין מתכוון, מלאכה שאינה צריכה לגופה ומקלקל. כמו כן נלמדו ממנו בעצם כל אבות המלאכות, כי מפה נלמד הכלל ש"מלאכת מחשבת שהיא מלאכת אומנות אסרה תורה" (רש"י ביצה י"ג: ד"ה "אלא מאי אית לך למימר", ועיין גם במכילתא דרשב"י פרשת בא י"ב, ט"ז, ופרשת יתרו כ, י), ולכן העמדת ערימת בצלים אינה מלאכה, וכן קניבת ירק והצעת המיטות וכדומה. ויש לעיין מדוע הביאה הגמרא דווקא את דינו של ר' אבא כדוגמא לדיני מלאכת מחשבת, שהם "כהררים התלויים בשערה".

בצורה פשוטה יש לומר שדין זה, שבו נכללים פטורי מלאכה שאינה צריכה לגופה ומקלקל, הוא הקיצוני ביותר וממנו נלמדים שאר הדינים, שהרי הוא מתכוון למעשה שעושה ובכל זאת פטור, קל וחומר למי שאינו מתכוון למעשה, ובן בנו של קל וחומר למתעסק. (ובאמת לא מצינו מי שסובר כר' שמעון במלאכה שאינה צריכה לגופה וכו' יהודה בדבר שאין מתכוון, אך מצינו ששמואל סובר את ההיפך - שבת דף מב.). אלא שעדיין אין זה מספיק, כיוון שלכאורה אין קשר בין מלאכה שאינה צריכה לגופה לבין הגדר של אב מלאכה כמלאכת אומנות, ואם כן החופר גומא אינו מקרה מאפיין לכל גדרי מלאכת מחשבת. מתוך העמקה במקור הגדר "מלאכת מחשבת" ומשמעותו, תתבאר יותר גם שאלה זו, בס"ד.

² לצורך הענין נסתפק בהגדרה זו, אף שאינה מדוייקת וכללית מספיק, כפי שיתבאר לקמן בהערה 12.

ב. "כהררין התלוין בשערה"

בגמרא לא נתפרש המקור בו אסרה התורה מלאכת מחשבת, ומדברי רבינו חננאל נראה שהבין את דברי הגמרא "ומלאכת מחשבת לא כתיבא", כפשוטם - שזו הלכה למשה מסיני ורק אסמכוה אקרא, שכתב:

"הלכות שבת. ומקשינן - הלכות שבת? והלא כתוב בתורה שאסור במלאכה! ופרקינן: צריכא להלכות להא דאשכחן... כן הלכות הללו, דאי מדאורייתא כל מלאכה אסורה, ובבאה ההלכה פירשא מלאכת מחשבת, כלומר אינו חייב במלאכה עד שיתכוין לעשות אותה מלאכה".

וברי מדבריו שאין פטור מלאכת מחשבת נלמד מדאורייתא - מן הפסוקים, אלא "בבאה ההלכה" - הלכה למשה מסיני.

ובתוספתא חגיגה (פ"א, י"א):

"הלכות שבת חגיגות ומעילות כהררין תלוין בשערה, מקרא מועט והלכות מרובות, אין להם על מה שיסמכו. מכאן היה ר' יהושע אומר: צבתא בצבתא מתעבדא, צבתא קדמיתא מאי הות? הא ליי ברייה הות" [=צבת בצבת עשויה, משתמשים בצבת אחת כדי לחשל את זולתה. וכיצד נתחשלה הצבת הראשונה בעולם? אלא וודאי נבראה בידי שמים]."

ובפירוש חסדי דוד לתוספתא:

"קאי על מה שאמר שהן כהררין וכו' מכל מקום במאמרו של הקב"ה הכל אפשר, דמעיקרא הכי יליף רחמנא למשה בסיני ואח"כ אסמכיה על רמז מועט וקל, וה"ז דומה לצבת וכו'".

ונראה ביאור הנמשל, שמכלל זה שמלאכת מחשבת אסרה התורה, למדנו דינים רבים, כנ"ל. (כצבת הראשונה שחישלה רבות). והוא עצמו ברייה בידי שמים.

מכל מקום ברש"י לא נמצא זכר לכיוון כזה, ואדרבה הוא מדגיש ש"רמז מועט יש לו ללמוד מן התורה" (ד"ה "לא נצרכא כו", ועיי גם בד"ה "הלכות

³ ועיי עוד פסחים נד. וירושלמי סוף ערובין.

שבת והלכות חגיגות הלכות מעילה", ובד"ה "ומאי כהררין", והוא מביא את מקור הדין בד"ה "מלאכת מחשבת" -

"...וזהו רמז מועט, דאילו מלאכת מחשבת בשבת לא כתיבא אלא במשכן הוא דכתיב, ולפי שסמך בפרשת ויקהל פרשת שבת לפרשת משכן אנו למדין מלאכת מחשבת לשבת".

ואם כן, לרש"י, הסובר שדיני מלאכת מחשבת נלמדים מן המקרא, ולו ברמז, צריך עיון - כיצד מרמז זה ניתן ללמוד גם את הגדרת אבות המלאכות כמלאכת אומנות, וגם את גדרי הכוונה במלאכה?

ג. "מלאכת מחשבת" - הביטוי והגדרים הנובעים ממנו

בעיון מדוקדק בביטוי "מלאכת מחשבת", נבחין כי הביטוי שכה שגור בפינו, הוא מסולף לכאורה מבחינה דקדוקית: "מלאכת" היא סמיכות, כמו "מלאכת המשכן". והנה, גם "מחשבת" היא סמיכות - כמו "מחשבת המן בן המדתא" וכדומה. אמנם ברבות השנים נשתרש הביטוי "מלאכת מחשבת" כעומד בפני עצמו, אך למילה "מחשבת" לבדה, גם היום אין שימוש. ולשונית לא ייתכנו שתי סמיכויות רצופות, וודאי שלא תתכן סמיכות ללא סומך, ללא המושא שאליו מכוונת הסמיכות.

נראים הדברים, שבכך נתלו חז"ל כשדרשו את לשון הפסוק, והבינו שכל סמיכות מתייחסת לחברתה.

והרי לפנינו שני גדרים -

א. מלאכת מחשבה.

ב. מחשבת מלאכה.

שני הגדרים עוסקים ביחס בין האדם למלאכה. הראשון מצריך את השקעת המחשבה במלאכה, ויצירת "מלאכת אומנות" ממש, ולא מעשה טכני גרידא. הגדר השני מצריך את התייחסות מחשבת האדם - למלאכה. לא די שתהא זו יצירה, צריך הוא להתכוון לה עצמה, צריך שמחשבתו תתייחס לגופה של מלאכה.

ומעתה התפרטות כל הדינים נהירה וברורה לפנינו, ואף לשון קדשם של חז"ל, ושל רש"י בעקבותיהם, מזהרת באור יקרות.

מגדר "מלאכת מחשבה" למדו חז"ל במכילתא גדר אבות מלאכות כמלאכת אומנות **"מלאכה שיש עמה מחשבה"**.⁴

מגדר "מחשבת מלאכה" נלמדו כל הדינים של דבר שאין מתכוון ומלאכה שאינה צריכה לגופה, שאף שיש בהם מחשבה אין היא מתייחסת למלאכה.

ומתעסק אין בו כלל מחשבה, אלא כלאחר יד עשה את המעשה ואינו "מלאכת מחשבה", שמונעת ע"י מחשבת האדם, וודאי שאין התייחסות של האדם למעשה זה דווקא.

נשוב לסוגיא בחגיגה שם, וננסה לבאר דברי רש"י. רש"י מתייחס לדברי הגמרא "מלאכת מחשבת אסרה תורה", וכותב:

"מלאכת מחשבת: שהמחשבה חשבה בדעתו ונתכוון לה, וזה לא נתכוון לה לבנין זה, לפיכך פטור".

והסגנון לכאורה מעורפל ובלתי ברור. ראשית, הרי עסקינן במלאכה שאינה צריכה לגופה ולא בדבר שאין מתכוון, ומדוע מדגיש כאן רש"י את הכוונה? ועוד - מה בין "חשבה בדעתו" לבין "ונתכוון לה", ומדוע כפל דבריו?

נראה שכאן, בסוגיא בחגיגה, שהיא המקור היחיד בגמרא למלאכת מחשבת **מן התורה**, ביקש רש"י להגדיר הגדרה שלמה של המושג "מלאכת מחשבת", הכוללת את כל הסתעפויותיו. לכן פירט רש"י את שני הגדרים:

א. "שהמחשבה חשבה בדעתו" - מלאכת מחשבה, מלאכת אומנות.

ב. "ונתכוון לה" - למלאכה. הדגש אינו על "ונתכוון" לעומת "דבר שאין מתכוון", אלא על "לה", לאפוקי גם מדבר שאין מתכוון וגם ממלאכה שאינה צריכה לגופה. [מדויק עפ"י כתבי יד שבהם לשון רש"י **"שהמלאכה חשבה בדעתו ונתכוון לה"** - מתייחס למלאכה (עיין דקדוקי סופרים הערה צ'). ואף

⁴ מכילתא דרשב"י פרשת יתרו כ', י'.

⁵ הגדרת "מלאכת אומנות" כל"ט אבות מלאכות תבואר לקמן, בס"ד.

⁶ גדר מקלקל מורכב מעט ויתבאר לקמן בהערה 12.

לפי הגירסא שלפנינו "ל שזו הכוונה] וכן במפורש בהמשך הלשון - "וזה לא נתכוון לה - לבנין זה" כאן מוסיף רש"י לבאר ברמה המקומית, שמעבר להגדרה הכוללת שהביא, כאן אנו עוסקים במלאכה שאינה צריכה לגופה, וסיבת הפטור היא בחלק השני של ההגדרה, "שלא נתכוון לה".

הבנה זו, של שני גדרים במושג מלאכת מחשבת, תבאר היטב את לשון הגמרא "כהררין התלוין בשערה", שנתקשה המהרש"א במילת הררין - לשון רבים, ולפי דברינו מיושב שאכן "בשערה אחת משני צדדים, מכל צד של השערה תלוי הר אחד משני ההרים, ואעפ"כ לא נפסק אחד מהן מן השערה. (מהרש"א בסוגיין. ועי"ש שאף שכתב שלשיטת רש"י הלשון פחות קשה, הרי מכל מקום ודאי על פי זה זהו ממש דבר דבור על אופניו).

ובשאר המקומות בש"ס מדגיש רש"י כל פעם את הגדר הנדון.

בזבחים דף מז. דנה הגמרא בדברי ר' שמעון בן אלעזר, הסובר "נתחייב זה במחשבתו של זה" כשמצניע דבר החשוב לחבירו, ו - "ר' אליעזר לית ליה דר' שמעון בן אלעזר... שבת - מלאכת מחשבת אסרה תורה". וכתב רש"י (ד"ה "מלאכת מחשבת אסרה תורה"):

"... ומלאכת מחשבת - שהעושה אותה מתכוון למלאכה גמורה, אלא ששגג בשבת או סבור שמלאכה זו מותרת. וזה, שאין שיעור זה חשוב בעיניו, אינו מתכוון למלאכה".

וברורים דבריו שאינו מתכוון למלאכה כלל, והוא כעושה מעשה טכני גרידא שאינו מלאכת אומנות.

בדומה לזה בבבא קמא דף כו:, במתכוון לזרוק שתיים וזרק ד', דלעניין שבת פטור משום דמלאכת מחשבת בעינן, כתב רש"י (ד"ה "לעניין שבת פטור"):

"דבעינן מלאכת מחשבת, שנתכוין לעשות מלאכה וכסבור שהיום חול, וזה לא נתכוין".

וגם כאן ודאי לא נתכוון למלאכת אומנות כלל, שהרי נתכוון לזרוק שתיים, שאינה מלאכת אומנות.

ולעומת זאת בכריתות דף יט: לגבי דברי שמואל:

"ואי מתעסק בשבת פטור. מאי טעמא? מלאכת מחשבת אסרה תורה",

הדגיש רש"י דווקא את הצד השני - מחשבת מלאכה, באמרו:

"מלאכת מחשבת שחשב ונתכוון למלאכה זו עצמה".

ומתאימים הדברים, שכן שם דנה הגמרא במחלוקת אביי ורבא עד כמה צריך להתכוון ממש למלאכה - אם נתכוון לחתוך את התלוש וחתך את המחובר, האם פטור או חייב. וכיוון זה מתחדד עוד בהמשך, כשעוסקת הגמרא בדברי שמואל עצמם ומבינה בסתמא שאפילו מתעסק באיסור, כגון מתכוון ללקוט תאנים וליקט ענבים וכדומה יהא פטור, וכתב רש"י (ד"ה "אפילו ר' יהושע מחייב"):

" אף על גב דאביי ורבא לא פטרי במתעסק אלא במתכוין להיתר, כגון לחתוך את התלוש אבל שמואל אפילו במתעסק באיסור פטר, מדנקט הש"ס למילתיה "מלאכת מחשבת אסרה תורה" משמע שיתכוין בו". (ולפי גירסת שטמ"ק - שיתכוון לזר").

ולולי דברינו היו דברי רש"י תמוהים, מהיכא פשיטא לגמרא שדווקא שמואל פטר אף במתעסק באיסור (לעומת אביי ורבא), וכעת מובן שהביטוי "מלאכת מחשבת", שהדגיש שמואל, כולל גם את הגדר - "מחשבת מלאכה" - "משמע שיתכוון בו".

ומכל מקום ציין רש"י שם בריש הסוגיא (ד"ה "מלאכת מחשבת") גם את הצד של מלאכת מחשבה -

"שחשב ונתכוון למלאכה זו עצמה",

כי הגמרא עוסקת גם ב"נתכוון להגביה את התלוש וחתך את המחובר", שאין כאן מחשבה של מלאכת אומנות כלל. ועל מקרה זה כתב רש"י גם בסנהדרין (דף סב:):

"מלאכת מחשבת : שחשב לעשות זאת",

שכן במתעסק כגון זה, שעשאו כלאחר יד, באמת חסרים שני הצדדים.

ד. מלאכת מחשבת - מעורבות האדם במלאכה

חילקנו, אם כן, את הדינים הנובעים מגדר "מלאכת מחשבת" לשני חלקים - אלו השייכים לגדר "מלאכת מחשבה", שהמלאכה תהא כזו הדורשת מחשבה, ולעומתם - אלו השייכים לגדר "מחשבת מלאכה", שמחשבת האדם תתיחס למלאכה זו עצמה. ולפי זה יש לעיין מדוע נכללו כל הררי הדינים היוצאים משני חלקים אלו - תחת המושג "מלאכת מחשבת", מהו הקשר שבין שני עקרונות אלו, שהביאם להתאחד בצירוף מילים מיוחד זה.

נראה שעניין שני הגדרים אחד הוא - הזיקה של האדם למלאכה הנעשית ומעורבותו בה. ודאי שזהו העקרון של פטורי דבר שאין מתכווין, מלאכה שאינה צריכה לגופה וכל הדינים היוצאים מגדר "מחשבת מלאכה". אך נראה לומר שזהו גם עומק הגדרת מלאכות שבת כמלאכת אומנות, וננסה לבאר את הדבר ע"י עיון בגדרי המלאכות.

בפשטות, אבות המלאכות בשבת הן, כידוע, המלאכות שהיו חשובות במשכן.

"הדור יתבי וקמיבעיא להו: הא דתנן אבות מלאכות ארבעים חסר אחת - כנגד מי? א"ל ר' חנינא בר חמא כנגד עבודות המשכן".

(שבת דף מט:, ועיין ב"ק דף ב.)

ובכל זאת הגמרא עומדת על כך שהמשנה המפרטת את ל"ט אבות המלאכות (עג.) לא נצמדה להגדרת המלאכות שהיו במשכן:

"והאופה: אמר רב פפא - שבק תנא דידן בישול סממנין דהוה במשכן ונקט אופה, תנא דידן סידורא דפת נקט".

(עד:)

ובאמת רבות המלאכות העוסקות ב"סידורא דפת". ניתן להבחין שהקבוצה השניה של המלאכות, שאף היא כוללת מלאכות רבות, היא הקבוצה המסודרת על פי "סידורא דבגד" - החל מן הגוזז את הצמר ועד התופר (והקורע).

⁷ ייתכן לצרף לקבוצה זו גם את המלאכות בעור - מן הצד צבי ועד המחתיך. ועיין לעיל בהערה 6.

מפי מורנו ראש הישיבה, הרב יהושע ויצמן שליט"א, שמעתי ביאור למבנה המשנה וסידורה, עפ"י הגמרא בברכות (דף נח.):

"הוא (בן זומא) היה אומר: כמה יגיעות יגע אדם הראשון עד שמצא פת לאכול - חרש וזרע וקצר ועמר ודש וזרה וברר וטחן והרקיד ולש ואפה - ואח"כ אכל; ואני משכים ומוצא כל אלו מתוקנין לפני. וכמה יגיעות יגע אדם הראשון עד שמצא בגד ללבוש - גזז ולבן ונפץ וטוה וארג, ואח"כ מצא בגד ללבוש, ואני משכים ומוצא כל אלו מתוקנים לפני".

שתי קבוצות של יגיעות אלו, יגיעת הפת ויגיעת הבגד, נתחדשו לאדם הראשון בגירושו מגן עדן לעולם הזה.

הראשונה מקורה בקללתו -

"בעצבון תאכלנה כל ימי חיך... בזיעת אפך תאכל לחם".
(בראשית ג', י"ז-י"ט)

השניה היא תוצאת האכילה מעץ הדעת -

"ותפקחנה עיני שניהם וידעו כי עירומים הם ויתפרו עלה תאנה ויעשו להם חגורות".

ולאחר הגירוש -

"ויעש ה' אלקים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם".
(בראשית ג', ז. ג', כא)

האדם שולח מגן עדן אל העולם הזה, המפורד והמפולג, להתייגע בתיקונו של עולם, ולהתקין לו לחם לאכול ובגד ללבוש מתוך מציאות העולם החסרה.

"ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך. רבי אומר: הרי זו גזירה אחרת, שכשם שנצטוו ישראל על מצוות עשה של שבת כך נצטוו על המלאכה".

(מכילתא דרשב"י, שמות כ')

⁸ עפ"י ז' יתכן שמלאכות הנמנות בעיבוד העור הן חלק מסידורא דבגד, בגדי החמודות של אדם הראשון.

המלאכות האסורות בשבת הן תפקידו של האדם בתיקון העולם בימות החול.

מנוחת השבת, שהיא מעין עולם הבא, מחזירה אותנו אל האחדות העליונה, שלא שייכות בה כלל המלאכות, שכל מציאותן באה מחסרונו ופירודו של העולם. וכך כותב מרן הרב קוק זצ"ל בעולת רא"ה (ח"ב עמ' מ"ז-מ"ח):

"המלאכות בכללן באות מתוך פירודו של עולם, במצבן שהן עומדות, כל זמן שמלאכת ה' העליונה עדיין לא נתגלתה עלינו בכל כבודה והדרה... וקל וחומר שהפרוד של הדברים, ערכם הניתק מעל הכל, שהוא מכון של כל עמל ויגיעת בשר, שהוא צריך להתעלם מאור קדושת השבת, המופיעה ביקרת כבודה".

התורה לא אסרה **עבודה** בשבת, כי אם **מלאכה**. ומלאכה פירושה יצירה, הוצאה מן הכוח אל הפועל (כלשונו של המהר"ל בחידושי אגדות ח"א עמ' נ') את כוחותיו המעשיים של האדם, הבאה לידי מימוש את תפקידו בתיקון העולם הגשמי. מגדר זה נובעת הגדרת ל"ט אבות המלאכות דשבת, ש"מלאכת מחשבת שהיא מלאכת אומנות אסרה תורה" (רש"י ביצה יג: ד"ה "אלא מאי אל"ל"), לא סתם יגיעה אלא מלאכה שיש בה יצירה חיובית חדשה בעולם (ולו גם זעירה). "מלאכה שיש עמה מחשבה" (כלשון המכילתא שהובאה לעיל) היא מלאכה, שהאדם משקיע בה את כוחות נפשו, מלאכה שיש מעורבות מלאה של אישיות האדם בעשייתה".

האמן מגיע להרמוניה כזו של יצירה, שכליו המעשיים מבטאים את צפונות נפשו היותר דקות ועדינות. במידה מועטה יותר, בכל מלאכה יוצרת מעורב האדם עצמו ומגלה בה את נפשו ואישיותו במלוי תפקידו בעולם". לעומת זאת - מלאכה שאין בה התמקצעות מיוחדת של האדם בתיקון ושכלול

⁹ עיין שם באורך, גם לגבי היחס בין הבנה זו לבין לימוד מלאכות שבת מעבודת המשכן, ועיין בהערותיו של הרצ"ה קוק זצ"ל שם בעמ' תפ"ז הערה נ"ה.

¹⁰ עיין זהר ח"א עמ' רסד: רסה.

¹¹ מהבנת מלאכתו של האדם כשליחותו בשכלול העולם והוצאת כוחותיו אל הפועל, נגזרת הזהות בין האמנות לבין האומנות, ששתיהן - כל אחת ברמה שונה מהוות ביטוי לכוחות נפשו של האדם.

העולם אינה מלאכת מחשבת, אין היא הבאת תפקידו של האדם לפועל בעולם, וממילא אין בכך את מעורבות נפש האדם במלאכה¹².

נמצא, אפוא, ששני גדרי "מלאכת מחשבת" ענינם אחד - מעורבות האדם במלאכה, כך שהיא מוציאה את כוחות נפשו אל הפועל. גדר "מלאכת מחשבת" מתייחס להגדרת המלאכה, שתהא מלאכה הדורשת את מעורבות האדם, וגדר "מחשבת מלאכה" דורש, שאכן האדם יתכוון למלאכה זו עצמה, ויבטא בה את כוחותיו.

¹² עפ"ז מבואר היטב פטור כל המקלקלן. אף שבצורה פשוטה זו מלאכה הזוקקת מחשבה (וכמובן הוא מתכוון למעשה ולקלקול), פטור כיוון שאין מעורבות של נפש האדם במלאכה, מאחר שאין פעולה זו מוציאה את תפקידו לתיקון העולם מן הכוח אל הפועל, וד"ק. כמו"כ יתישב על אופניו גדר "מלאכה שאינה צריכה לגופה", שרש"י חילקו בעקביות לשני גדרים - האחד כפי שכבר ביארנוהו בראשית המאמר, שהאדם מתכוון למעשה בשביל תוצאה אחרת ולא בשביל גוף המלאכה, כגון חופר גומא ואין צריך אלא לעפרה, והשני - כשהמציאות שבעטייה נזקק למלאכה אינה רצויה לו כלל, ו"ברצונו לא היתה באה אליו ולא היה צריך לה", כגון זב המוציא את כיסו, שכעת יש לו צורך. בהוצאת הכיס, אך מציאות הזיבה שגרמה צורך זה אינה רצויה לו. (ואכמ"ל בכך).

ולפי דברינו מובנת לאשורה סיבת הפטור בגדר השני הנ"ל, שכיוון שהמציאות שגרמה למלאכה אינה לרצונו, והמלאכה גם אינה מתקנת מציאות זו אלא רק מוצאת דרך להסתדר עימה, הרי שהמלאכה הזו היא מבחינתו הרע במיעוטו ואינה מהווה תיקון בעולם, ועל כן הוא אינו משקיע בה את כוחותיו אלא עושה אותה מחמת ההכרח, ורוצה רק להפטר מהצורך לעשותה, וממילא אין היא עונה לגדר "מלאכת מחשבת" (ועיין אורות התחייה ריש פיסקה ט"ז). ואילו סיבת הפטור בגדר הראשון, שאינו מתכוון לגוף המלאכה אלא לתוצאה אחרת, היא כמובן גדר "מחשבת מלאכה" - עד שיתכוון לגופה של מלאכה. (כמובן, ישנו צד משותף לשני הגדרים). הבנה זו מיישבת קושיות וסגנונות רבים בדברי רש"י, ואכמ"ל.